

บทที่ 4

บทวิเคราะห์มาตรการลงโทษ แก่นิติบุคคลที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม

ในบทนี้จะเป็นการวิเคราะห์ว่ามาตรการลงโทษทางอาญาและมาตรการอื่นที่ไม่ใช่การลงโทษที่ได้อธิบายไปแล้วในบทที่สามว่ามาตรการใดบ้างที่ควรจะนำมาปรับใช้กับนิติบุคคลที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งในกฎหมายสิ่งแวดล้อมซึ่งส่วนใหญ่เป็นกฎหมายเฉพาะและในประมวลกฎหมายอาญาในบางส่วน โดยจะพิจารณาความเหมาะสมของการลงโทษแต่ละรูปแบบและมาตรการอื่นที่ไม่ใช่การลงโทษ ตลอดจนความเป็นไปได้ของมาตรการลงโทษที่จะนำมาใช้กับกฎหมายสิ่งแวดล้อมของไทย จึงได้แนวทางการนำมาตรการทางอาญาที่มีความเหมาะสมแก่การลงโทษทางอาญาก่อนนิติบุคคลที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมเพื่อนำมาปรับใช้ในกฎหมายไทย ดังนี้

1. มาตรการลงโทษทางอาญา

มาตรการลงโทษทางอาญาตามกฎหมายไทยที่บังคับใช้อยู่ในปัจจุบันมุ่งเน้นไปที่การลงโทษบุคคลธรรมดา มากกว่านิติบุคคล และประมวลกฎหมายอาญามีได้มีบทบัญญัติลงโทษนิติบุคคลไว้เป็นพิเศษและจากแนวทางการลงโทษนิติบุคคลตามคำพิพากษาของศาล การลงโทษนิติบุคคลจึงต้องเป็นโทษที่เปิดช่องให้ลงแก่นิติบุคคลได้ คือ โทษปรับและโทษริบทรัพย์สิน เท่านั้นจากการศึกษาจึงได้แนวทางการลงโทษปรับและโทษริบทรัพย์สินในรูปแบบอื่นที่สามารถนำมาปรับใช้กับการลงโทษนิติบุคคลให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นและบรรลุดัตุประสงค์ของการลงโทษผู้กระทำความผิด

1.1 โทษปรับ

โทษปรับเป็นโทษที่มีสภาพให้บังคับใช้กับนิติบุคคลได้ง่ายที่สุด สภาพบังคับเป็นจำนวนเงินและมีความแน่นอนในการบังคับใช้ แต่เนื่องจากโทษปรับตามประมวลกฎหมายอาญามีได้แบ่งแยกโทษสำหรับนิติบุคคลออกจากบุคคลธรรมดาไว้แตกต่างกัน กล่าวคือ ไม่ว่าจะเป็นนิติบุคคล

หรือบุคคลธรรมดากระทำความผิดในความผิดฐานเดียวกัน อัตราโทษที่จะได้รับเป็นอัตราเดียวกันผลของการลงโทษจึงไม่อาจยับยั้งการกระทำความผิดของนิติบุคคลที่มีฐานะทางการเงินที่มั่นคงได้

ตัวอย่างคดีที่เกิดจากการกระทำความผิดของนิติบุคคล เช่น กรณี คดีแก๊สระเบิดที่ถนนเพชรบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2533¹ พนักงานอัยการยื่นฟ้องบริษัทอุตสาหกรรมแก๊สสยาม จำกัด ซึ่งเป็นนิติบุคคล ในฐานความผิดต่อชีวิต ความผิดต่อร่างกาย ก่อให้เกิดอันตรายแก่ประชาชน ความผิดต่อประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 28 คดีดังกล่าว คนขับรถบรรทุกแก๊สแก๊สของ บริษัท อุตสาหกรรมแก๊สสยาม จำกัด ประมาทขับรถชนเป็นเหตุให้รถยนต์บรรทุกแก๊สพลิกคว่ำ ซึ่งรถบรรทุกแก๊สดังกล่าวได้ติดตั้งถังแก๊สบนตัวรถยนต์ไม่ถูกต้อง เมื่อเกิดเหตุรถชนทำให้ถังบรรจุ ก๊าซหลุดออกจากตัวรถ แก๊สที่บรรจุอยู่ภายในรั่วไหลออกมาจนกระทั่งปะทะกับประกายไฟทำให้เกิดเหตุระเบิดอย่างรุนแรงเป็นเหตุให้ผู้อื่นถึงแก่ความตายและได้รับอันตรายสาหัสจำนวนมาก และสร้างความเสียหายให้กับที่อยู่อาศัยบริเวณนั้นมากกว่า 100 หลังคาเรือน ซึ่งศาลได้พิพากษาว่าความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลมากจากการกระทำโดยประมาทของคนขับรถแก๊สและการที่ บริษัทฯ ไม่ปฏิบัติตามกฎกระทรวงและประกาศกรมโยธาธิการเรื่องหลักเกณฑ์และวิธีการติดตั้ง ขนส่งก๊าซและลักษณะและส่วนประกอบภายในถังขนส่งก๊าซในการติดตั้งถังแก๊สให้ถูกต้องตาม กฎหมาย อย่างไรก็ดี คำพิพากษาฎีกาได้รื้อการลงโทษผู้แทนนิติบุคคล และโทษปรับนิติบุคคล เพียง 20,000 บาท ซึ่งเป็นอัตราโทษปรับสูงสุดตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ณ เวลานั้น (15 สิงหาคม 2537) ความเสียหายและความสูญเสียที่เกิดจากโศกนาฏกรรมครั้งนั้นมีผู้เสียชีวิตและได้รับอันตราย สาหัสจำนวนมาก จากคำพิพากษาเห็นได้ว่านิติบุคคลมีเจตนาไม่ปฏิบัติตามกฎหมายประกอบกับ ความประมาทของคนขับรถบรรทุกขนส่งแก๊สของบริษัททำให้มีคนตาย บาดเจ็บและสังคมได้รับความเสียหาย แต่อัตราโทษที่ลงแก่บริษัทนั้นมีจำนวนโทษปรับเป็นจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับ ความเดือดร้อน ความเสียหายที่นิติบุคคลได้ก่อให้เกิดขึ้น อัตราโทษปรับดังกล่าวจึงไม่สามารถ ลงโทษนิติบุคคลที่กระทำความผิดได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวทางการแก้ไขปัญหาคือจำกัดการลงโทษปรับแก่นิติบุคคลของไทย โดยการ กำหนดโทษปรับให้แบ่งแยกอัตราโทษปรับระหว่างบุคคลธรรมดา กับนิติบุคคลให้ชัดเจนโดยการ กำหนดให้โทษปรับของนิติบุคคลสูงกว่าสำหรับบุคคลธรรมดาในความผิดฐานเดียวกันเพื่อให้ ผู้กระทำความผิดได้รับผลร้ายจากการกระทำของตน

¹ คำพิพากษาฎีกาที่ 3446/2537 สืบค้นจาก ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์สำนักงานศาล ยุติธรรม <http://www.library.coj.go.th/history/index5.html>

เหตุผลที่ควรกำหนดอัตราโทษของนิติบุคคลสูงกว่าบุคคลธรรมดา เนื่องจากการลงโทษนิติบุคคลไม่สามารถลงโทษต่อเนื่องต่อตัวร่างกายของนิติบุคคลได้อย่างบุคคลธรรมดา นิติบุคคลมีแนวโน้มก่อให้เกิดมลพิษและความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมได้มากกว่าบุคคลธรรมดา การลงโทษปรับนิติบุคคลในอัตราเดียวกับบุคคลธรรมดาจึงไม่อาจข่มขู่ให้นิติบุคคลที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่ายับยั้งการกระทำความผิดได้ นอกจากนี้ นิติบุคคลไม่สามารถถูกจำคุกไปพร้อมโทษปรับได้อย่างบุคคลธรรมดาได้ซึ่งผู้กระทำความผิดจะได้รับโทษตามสัดส่วนตามความผิดของตน ดังนั้น การกำหนดโทษปรับนิติบุคคลสูงกว่าบุคคลธรรมดาจึงจำเป็นต้องใช้โทษปรับเพื่อปราบปราม ยับยั้ง และข่มขู่ผู้กระทำความผิดนิติบุคคลให้เกิดความเกรงกลัวต่อโทษที่กำหนดไว้²

จากการศึกษากฎหมายต่างประเทศแล้วเห็นว่า ระบบการลงโทษปรับนิติบุคคลของประเทศฝรั่งเศสสามารถทำให้การลงโทษทางอาญาบรรลุวัตถุประสงค์ได้ โดยการบัญญัติโทษปรับของนิติบุคคลให้แยกกับบุคคลธรรมดาชัดเจน³ และกำหนดอัตราโทษปรับสำหรับนิติบุคคลเป็น 5 เท่าของโทษปรับสำหรับบุคคลธรรมดาในความผิดฐานเดียวกัน⁴

ลักษณะการลงโทษปรับโดยการกำหนดให้โทษปรับของนิติบุคคลสูงถึง 5 เท่าของโทษสำหรับบุคคลธรรมดาของประเทศฝรั่งเศส สามารถนำมาพัฒนารูปแบบการลงโทษนิติบุคคลของไทย ด้วยเหตุผลหลายประการ ดังนี้

- 1) เพื่อให้ผู้กระทำความผิดได้รับผลร้ายจากการกระทำความผิด ซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการลงโทษทางอาญา อันมีผลเป็นการยับยั้งการกระทำความผิดของนิติบุคคลได้มากกว่า ด้วยเหตุที่นิติบุคคลมีเงินมากกว่าบุคคลธรรมดา
- 2) การกำหนดโทษปรับสำหรับนิติบุคคลไว้สูง จะช่วยป้องกันไม่ให้นิติบุคคลที่ถูกปิดกิจการลงเพราะกระทำความผิด คงเหลือผลประโยชน์ที่ได้มาจากการกระทำความผิดมาแบ่งปันกันระหว่างผู้ประกอบกิจการหรือผู้แทนนิติบุคคลนั้นๆ⁵

² สำนักงานกิจการยุติธรรม, การกำหนดชั้นโทษและการนำไปปรับใช้ในประมวลกฎหมายอาญา, (กรุงเทพมหานคร : มิสเตอร์ก็อปปี, 2551), น.329.

³ ประมวลกฎหมายอาญาฝรั่งเศส ค.ศ. 1992 section 2 (Penalties Applicable to Natural Persons)

⁴ ประมวลกฎหมายอาญาฝรั่งเศส มาตรา 131-38.

⁵ สำนักงานกิจการยุติธรรม, อ้าวแล้ว เติ้งอรรถที่ 2, น.190.

สำหรับอัตราโทษปรับของนิติบุคคลที่สูงกว่าบุคคลธรรมดาจำนวน 5 เท่า นั้น ผู้เขียนเห็นว่าครอบคลุมและมีอัตราค่าปรับที่สูงกว่าการลงโทษปรับที่คำนวณจากจำนวนของที่ฝ่าฝืน หรือโทษปรับตามมูลค่าความเสียหายที่เกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ตามอาจนำรูปแบบการลงโทษปรับอื่นกำหนดในกฎหมายเฉพาะได้ตามแต่กรณี ส่วนกรณีว่าโทษปรับที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่มีอัตราโทษปรับสูงทำให้ นิติบุคคลได้รับโทษสูงเกินไปและไม่ได้สัดส่วนกับการกระทำความผิด เช่น มาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 มีโทษปรับตั้งแต่ 20,000 บาทถึง150,000 บาท⁶ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 มาตรา 99⁷ กำหนดให้ผู้กระทำความผิดบุกรุก และก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติหรือศิลปกรรมอันควรแก่การอนุรักษ์ หรือก่อให้เกิดมลพิษอันมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือปรับไม่เกิน500,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ กรณีนี้หากนิติบุคคลกระทำความผิด โทษปรับอาจสูงถึง 2,500,000 บาท แม้ว่าโทษปรับจำนวนสูงอาจจะยับยั้งการกระทำความผิดได้ แต่หากสูงเกินไปอาจจะส่งผลกระทบต่อนิติบุคคลถึงขนาดทำให้ล้มละลายได้ ซึ่งจะส่งผลต่อการจ้างแรงงาน ตลอดจน

⁶ มาตรา 31 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 14 ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หกเดือนถึงห้าปีและปรับตั้งแต่ห้าพันบาทถึงห้าหมื่นบาท ในกรณีความผิดตามมาตรา 31 ถ้าได้กระทำเป็นเนื้อที่เกินยี่สิบห้าไร่หรือก่อให้เกิดความเสียหายแก่

(1) ไม้สัก ไม้ยาง ไม้สนเขา หรือไม้หวงห้ามประเภท ข.ตามกฎหมายว่าด้วยป่าไม้ หรือ

(2) ไม้อื่นเป็นต้นหรือเป็นท่อนอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้งสองอย่างรวมกันเกิน

ยี่สิบต้น หรือท่อน หรือรวมปริมาตรไม่เกินสี่ลูกบาศก์เมตร หรือ

(3) ต้นน้ำลำธาร ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สองปีถึงสิบห้าปี และปรับตั้งแต่สองหมื่นบาทถึงหนึ่งแสนห้าหมื่นบาท

ในกรณีที่มีคำพิพากษาชี้ขาดว่าบุคคลใดกระทำความผิดตามมาตรา 31 ถ้าปรากฏว่าบุคคลนั้นได้ยึดถือครอบครองที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ศาลมี อำนาจสั่งให้ผู้กระทำผิด คนงาน ผู้รับจ้าง ผู้แทน และบริวารของผู้กระทำผิด ออกจากเขตป่าสงวนแห่งชาติได้ด้วย

⁷ มาตรา 99 “ผู้ใด”บุกรุกหรือครอบครองที่ดินของรัฐโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายหรือเข้าไปกระทำ ด้วยประการใดๆ อันเป็นการทำลาย ทำให้สูญหาย หรือเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติหรือศิลปกรรมอันควรแก่การอนุรักษ์ หรือก่อให้เกิดมลพิษอันมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อมที่กำหนดตามมาตรา 43 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินห้าแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

สภาพเศรษฐกิจของประเทศ ประเด็นปัญหานี้มีนักวิชาการ⁸ให้ความเห็นว่า การกำหนดไว้สูงเช่นนี้มีประโยชน์ในแง่ความยืดหยุ่นของโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิด หากเห็นว่าพฤติการณ์แห่งการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นเป็นภัยร้ายแรงต่อสังคมและเศรษฐกิจ การเงิน และการลงทุนอย่างมากก็จะได้ลงโทษปรับดังกล่าวให้ได้สัดส่วนกับความร้ายแรงของการกระทำความผิดนั้น⁹ ผู้เขียนมีความเห็นในทิศทางเดียวกันว่า แม้ว่าเพดานชั้นสูงของโทษปรับนิติบุคคลจะสูงถึง 5 เท่า หากพิจารณาบทลงโทษปรับทางอาญาตามกฎหมายสิ่งแวดล้อมซึ่งมีอัตราค่าปรับสูงอยู่แล้วเมื่อ้นำการลงโทษปรับ 5 เท่ามาใช้อาจจะทำให้โทษสูงเกินไป แต่ศาลสามารถใช้ดุลพินิจในการกำหนดโทษปรับให้ได้สัดส่วนกับการกระทำความผิด และในกรณีที่เป็นความผิดต่อสิ่งแวดล้อมซึ่งส่งผลความเสียหายต่อส่วนรวม มีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชน ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่เหมือนกับความเสียหายที่เกิดกับปัจเจกบุคคลที่มีผลกระทบต่อผู้ถูกกระทำเพียงคนเดียว การลงโทษปรับจึงควรมีอัตราที่สูงเพื่อบังคับเน้นการลงโทษให้ผู้ก่อมลพิษและก่อให้เกิดความเสียหายมีความเข็ดหลาบ ยับยั้งไม่ให้นิติบุคคลกระทำความผิดอีก

ทั้งนี้ ในการกำหนดค่าปรับนั้น มีข้อควรพิจารณาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอัตราโทษปรับกับนิติบุคคล ซึ่งร่างรัฐบัญญัติ ค.ศ.1996 เพื่อแก้ไขประมวลกฎหมายอาญาของประเทศสวิตเซอร์แลนด์กำหนดว่า ศาลมีอำนาจกำหนดโทษปรับโดยคำนึงถึงสถานะทางการเงินของนิติบุคคลด้วย¹⁰ ในขณะที่ในประเทศฝรั่งเศสไม่ปรากฏว่าให้ศาลกำหนดโทษปรับโดยต้องคำนึงถึง

⁸ คณะผู้วิจัยโครงการศึกษาความเป็นไปได้ในการกำหนดชั้นโทษและการนำไปปรับใช้
ในประมวลกฎหมายอาญา

⁹ สำนักงานกิจการยุติธรรม, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 2, น.190.

¹⁰ ร่างรัฐบัญญัติ ค.ศ. 1996 เพื่อแก้ไขประมวลกฎหมายอาญา กำหนดไว้ว่า

1. นิติบุคคลจะต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 5,000,000 ฟรังก์สวิส....

2. ศาลมีอำนาจในการกำหนดค่าปรับโดยคำนึงถึงระดับความร้ายแรงของการกระทำความผิด สถานะทางการเงินของนิติบุคคล และความเสียหายที่นิติบุคคลนั้นจะกระทำขึ้นอีกในอนาคต อ้างใน PAGE(G.), Mémoire de Licence, Responsabilité pénale des personnes morales, Mézières 2001, p 13. และ สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, “บันทึกระบบความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลและผู้แทนนิติบุคคลตามกฎหมายฝรั่งเศส”, (มีนาคม 2546), น.2. สืบค้นจาก http://www.lawreform.go.th/lawreform/index.php?option=com_content&task=view&id=52&Itemid=12&title=บทความวิชาการ

สถานะทางการเงินของนิติบุคคล และไม่พบว่ามีกฎหมายฉบับใดกำหนดโทษปรับให้สัมพันธ์กับขนาดหรือผลประกอบการของบริษัท¹¹ ตามที่ผู้เขียนได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 ว่าการกำหนดโทษปรับไม่อาจกำหนดจากฐานะทางการเงินของนิติบุคคลได้ เนื่องจากการกระทบต่อเงินทุนของหุ้นส่วนซึ่งมิได้รู้เห็นในการกระทำความผิด ในส่วนนี้จึงเห็นว่าไม่ควรกำหนดอัตราค่าปรับจากสถานะทางการเงินของนิติบุคคล แต่ควรพิจารณาจาก ระดับความร้ายแรงของการกระทำความผิด สภาพของบริษัทที่ต้องเผชิญกับความยากลำบากต่างๆในขณะนั้น และความเสี่ยงที่นิติบุคคลอาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมในอนาคตด้วย

แม้ว่าในปัจจุบันประเทศไทยได้นำการลงโทษรูปแบบนี้มาใช้ในกฎหมายเฉพาะบางฉบับแล้ว เช่น พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 มาตรา 61 แต่ผู้เขียนเห็นว่าควรบัญญัติให้เป็นหลักเกณฑ์ทั่วไปในประมวลกฎหมายอาญาเพิ่มเติม เพื่อให้ใช้บังคับเป็นการทั่วไป ทั้งในประมวลกฎหมายอาญาและกฎหมายเฉพาะ

ทั้งนี้ กรณีมีข้อสังเกตว่า ในความผิดฐานหมิ่นประมาท นิติบุคคลที่กระทำความผิดสมควรจะได้รับโทษปรับสูงกว่าบุคคลธรรมดาหรือไม่นั้น ผู้เขียนเห็นว่า ในกรณีที่บุคคลธรรมดามีความผิดฐานหมิ่นประมาท ต้องระวางโทษจำคุกหรือโทษปรับไม่เกิน 20,000 บาท ตามมาตรา 326 แห่งประมวลกฎหมายอาญา หากแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา ให้นิติบุคคลต้องรับโทษสูงไม่เกิน 5 เท่าของโทษสำหรับบุคคลธรรมดา เท่ากับว่าศาลอาจลงโทษปรับนิติบุคคลไม่เกิน 100,000 บาท แต่เป็นเพียงอัตราเพดานสูงสุดในการกำหนดโทษปรับของศาลเท่านั้น ศาลจะโทษปรับนิติบุคคลเพียงใดนั้นเป็นดุลพินิจของศาลในการลงโทษปรับนิติบุคคล นอกจากนี้ ความผิดฐานหมิ่นประมาทนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อปกป้องเกียรติยศ ชื่อเสียงของตน ซึ่งประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 332 บัญญัติให้อำนาจศาลในการสั่งให้ยึด หรือทำลายวัตถุที่มีข้อความหมิ่นประมาท หรือ โฆษณาคำพิพากษาทั้งหมด หรือแต่บางส่วนในหนังสือพิมพ์ได้เพื่อแก้ไขชื่อเสียงของผู้ถูกหมิ่นประมาทไว้ด้วย

¹¹ เพิ่งอ้าง.

1.2 โทษปรับตลอดระยะเวลาที่มีการกระทำความผิด หรือ โทษปรับรายวัน

โทษปรับตลอดระยะเวลาที่มีการกระทำความผิด ใช้ลงโทษการกระทำเป็นที่ความผิดต่อเนื่อง ซึ่งถือเป็นความผิดเกิดขึ้นตลอดเวลาจนกว่าจะยุติการกระทำ¹² แต่จะไม่บัญญัติให้เป็นโทษหลักอย่างเช่นโทษปรับ การที่กฎหมายบัญญัติให้ปรับเป็นรายวันตลอดทุกวันที่กระทำความผิด เนื่องจากผู้กระทำความผิดไม่ยอมหยุดกระทำความผิด วิธีการปรับรายวันนี้จึงเป็นวิธีการบังคับตามคำพิพากษาที่กฎหมายกำหนดไว้เพื่อความผิดยุติลงเท่านั้น

การลงโทษปรับตลอดระยะเวลาการกระทำความผิดแก่นิติบุคคลที่กระทำความผิดตามกฎหมายไทย ปรากฏชัดเจนในกฎหมายเฉพาะ เช่น พระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 มาตรา 281/6 บริษัทใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา 89/17¹³ ต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 500,000 บาทและปรับอีกไม่เกินวันละ 10,000 บาทตลอดเวลาที่ยังมีได้ปฏิบัติให้ถูกต้อง

พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 มาตรา 55¹⁴ เป็นการปรับทุกวันจนกว่าจะปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎหมาย วิธีการปรับดังกล่าวเป็นมาตรการที่บังคับใช้ในปัจจุบันในกฎหมายเฉพาะแต่มีได้ปรากฏในประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งหากศาลมีอำนาจสั่งปรับรายวันก็จะช่วยให้นิติบุคคลที่กระทำความผิดอย่างต่อเนื่องยุติพฤติกรรมฝ่าฝืนกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความผิดที่

¹² จิตติ ดิงศภิทัย, กฎหมายอาญา ภาค 1, พิมพ์ครั้งที่ 10 (กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2546), น.1065.

¹³ มาตรา 89/17 บริษัทต้องจัดให้มีระบบการเก็บรักษาเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการแสดงข้อมูลตามมาตรา 89/20 รวมทั้งดูแลให้มีการเก็บรักษาเอกสารหรือหลักฐานดังกล่าวให้ถูกต้องครบถ้วนและสามารถตรวจสอบได้ภายในระยะเวลาไม่น้อยกว่าห้าปีนับแต่วันที่มีการจัดทำเอกสารหรือข้อมูลดังกล่าว

การเก็บรักษาเอกสารและหลักฐานตามวรรคหนึ่ง ให้นิยามความรวมถึงการเก็บรักษาด้วยระบบคอมพิวเตอร์หรือระบบอื่นใดที่สามารถเรียกดูได้โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงข้อความ

¹⁴ มาตรา 55 ผู้ใดประกอบกิจการโรงงานในระหว่างที่ได้มีคำสั่งให้หยุดประกอบกิจการโรงงานหรือภายหลังที่มีคำสั่งให้ปิดโรงงาน ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสองปี หรือปรับไม่เกินสองแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และให้ปรับอีกวันละห้าพันบาทจนกว่าจะหยุดประกอบกิจการ

สถานิกหรือวิศวกรผู้ใดยังฝ่าฝืนทำงานในโรงงานเฉพาะส่วนที่มีคำสั่งให้หยุดประกอบกิจการหรือยังฝ่าฝืนทำงานในโรงงานที่มีคำสั่งปิดโรงงานแล้วเพื่อให้โรงงานประกอบกิจการต่อไป ต้องระวางโทษเช่นเดียวกับผู้ประกอบกิจการโรงงานตามวรรคหนึ่ง

เกี่ยวกับสิ่งแวดลอมที่นิติบุคคลมักฝ่าฝืนกฎหมายและยอมเสียค่าปรับเป็นครั้ง ๆ ไป มากกว่าการแก้ไขให้ถูกต้องตามกฎหมาย

จึงเห็นได้ว่า กฎหมายเฉพาะที่เกี่ยวกับสิ่งแวดลอม มีบทบัญญัติถึงโทษปรับตลอดระยะเวลาที่มีการฝ่าฝืนกับผู้ที่กระทำความผิดอย่างต่อเนื่อง ส่วนการที่จะปรับนิติบุคคลอย่างไร เพื่อให้มีผลเป็นการยับยั้งและยุติเป็นการกระทำความผิดได้ ผู้เขียนเห็นว่าควรเพิ่มจำนวนโทษปรับรายวันของนิติบุคคลให้สูงกว่าไม่เกิน 5 เท่าของโทษปรับรายวันสำหรับบุคคลธรรมดาเช่นเดียวกับโทษปรับที่เป็นโทษหลักของนิติบุคคล โดยกำหนดเพิ่มเติมในประมวลกฎหมายอาญาเพื่อให้ใช้บังคับได้ทั่วไปและใช้บังคับในกฎหมายเฉพาะได้โดยไม่ต้องแก้ไขในกฎหมายเฉพาะแต่ละฉบับ

1.3 โทษริบทรัพย์สินตามมูลค่า (value-base confiscation)

ปัญหาการริบทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิดของไทยตามมาตรา 33 (2) และมาตรา 34(1) (2) แห่งประมวลกฎหมายอาญาเป็นการริบทรัพย์สินแบบเจาะจงในทรัพย์สิน (property - based confiscation)¹⁵ ซึ่งศาลจะมีคำพิพากษาให้ลงโทษริบทรัพย์สินได้ต่อเมื่อทรัพย์สินนั้นได้มาจากการกระทำความผิด และมีตัวทรัพย์ที่จะถูกริบอยู่ขณะที่ยึด¹⁶ จึงมักเกิดปัญหาหลีกเลี่ยงการริบทรัพย์สินโดยการโอนทรัพย์สินไปยังบุคคลที่สาม หรือแปลงสภาพทรัพย์สินนั้น เพื่อที่เมื่อศาลมีคำพิพากษาแล้วจะไม่สามารถดำเนินการริบทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิดนั้นได้เพราะว่าทรัพย์สินนั้นได้ออนไปยังบุคคลภายนอกที่สุจริตและมีใช้ทรัพย์สินของจำเลยอีกต่อไป หรือไม่มีทรัพย์สินนั้นอยู่แล้ว

อย่างไรก็ดี ศาลมีอำนาจสั่งให้ผู้ที่ยึดทรัพย์สินที่ริบ ชำระเงินหรือส่งยึดทรัพย์สินอื่นของผู้ที่นั้นชดใช้ราคาจนเต็ม หากผู้ที่ยึดไม่ส่งทรัพย์สินที่ริบตามคำพิพากษา¹⁷ แต่หลักการ

¹⁵ กัมปนาท แส่นโกชน, “การริบทรัพย์สินตามมูลค่า,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2552), น.65 - 66.

¹⁶ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 35 ทรัพย์สินซึ่งศาลพิพากษาให้ริบให้ตกเป็นของแผ่นดิน แต่ศาลจะพิพากษาให้ทำให้ทรัพย์สินนั้นใช้ไม่ได้ หรือทำลายทรัพย์สินนั้นเสียก็ได้

¹⁷ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 37 ถ้าผู้ที่ยึดทรัพย์สินที่ริบไม่ส่งภายในเวลาที่ศาลกำหนด ให้ศาลมีอำนาจดังต่อไปนี้

...

(2) ให้ชำระราคาหรือส่งยึดทรัพย์สินอื่นของผู้ที่นั้นชดใช้ราคาจนเต็ม หรือ

ดังกล่าวอยู่บนเงื่อนไขที่ศาลจะต้องมีคำสั่งให้รับทรัพย์สินนั้นได้เสียก่อนและทรัพย์สินที่พิพากษาให้รับจะต้องมีตัวทรัพย์สินอยู่ระหว่างการบังคับโทษตามคำพิพากษา¹⁸ ดังนั้น จำเลยจึงอาจหาช่องว่างทางกฎหมายเพื่อหลีกเลี่ยงไม่ให้ตนถูกพิพากษาให้รับทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิด หรือรับใช้ทรัพย์สินให้หมดไปโดยเร็วเพื่อให้พ้นจากบังคับการรับทรัพย์สินในมาตรา 37(2)

ดังนั้น ผู้เขียนจึงขอเสนอให้นำมาตรการรับทรัพย์สินตามมูลค่ามาปรับใช้ในการลงโทษทางอาญาของไทยซึ่งรวมถึงการบังคับใช้กับนิติบุคคลด้วย เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวเนื่องจากการรับทรัพย์สินตามมูลค่านั้น ไม่ว่าทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิดจะเปลี่ยนมือหรือเปลี่ยนสภาพไป ศาลก็สามารถมีคำสั่งรับทรัพย์สินโดยพิจารณาตามมูลค่าของทรัพย์สินที่รับได้โดยไม่ต้องมีการพิสูจน์ว่ามีตัวทรัพย์สินนั้นอยู่หรือไม่ในขณะศาลพิพากษาให้รับ และไม่ต้องพิสูจน์ว่าทรัพย์สินนั้นได้มาโดยการกระทำความผิดหรือไม่ ตัวอย่าง เช่น

นิติบุคคลดำเนินธุรกิจประมง จับสัตว์น้ำโดยใช้กระแสไฟฟ้าอันเป็นความผิดอาญาตามพระราชบัญญัติการประมง พ.ศ.2490¹⁹ สัตว์น้ำที่ได้มาจากการกระทำความผิดเป็นทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิด หากนิติบุคคลขายให้กับผู้อื่นไปก่อนที่ศาลมีคำสั่งรับทรัพย์สินนั้น ศาลไม่อาจรับทรัพย์สินนั้นได้ เพราะมีข้อจำกัดด้วยการรับทรัพย์สินแบบเฉพาะเจาะจงที่จะรับได้เมื่อมีทรัพย์สินตัวนั้นอยู่ ดังนั้นหากกำหนดให้รับทรัพย์สินตามมูลค่าไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ว่าทรัพย์สินนั้นจะมีอยู่ในขณะที่ศาลมีคำพิพากษาหรือไม่ หรือทรัพย์สินนั้นเปลี่ยนเจ้าของหรือไม่ ศาลสามารถมีคำพิพากษาให้รับทรัพย์สินตามมูลค่านั้นได้ และสามารถบังคับรับทรัพย์สินได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะ จำเลยจะต้องชำระราคาตามมูลค่าทรัพย์สิน

ประเด็นพิจารณาต่อไป คือ การกำหนดราคาทรัพย์สินที่จะรับ หรือจำนวนเงินที่ศาลจะมีคำพิพากษาให้จำเลยชดใช้แก่รัฐ ว่าควรมีมูลค่าเท่าใด ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าควรกำหนดราคา

...

¹⁸ กัมปนาท แสณโกชน, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 15, น.66.

¹⁹ มาตรา 69 เครื่องมือทำการประมง เรือ สัตว์น้ำ และสิ่งอื่น ๆ ที่ใช้ในการกระทำความผิดหรือได้มาโดยการกระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ ศาลจะรับเสียก็ได้ แต่ถ้าเป็นการกระทำความผิดตามมาตรา 19 หรือมาตรา 20 ให้ศาลรับสิ่งเช่นนั้นเสียทั้งสิ้น

ทรัพย์สินตามราคาท้องตลาด ณ วันศาลมีคำพิพากษา²⁰ เนื่องจากมูลค่างกล่าวใกล้เคียงกับสถานการณ์ปัจจุบันที่ผู้กระทำความผิดได้ประโยชน์จากการกระทำความผิดมากที่สุด และเมื่อศาลมีคำพิพากษาให้ริบทรัพย์สินตามมูลค่า ทำให้รัฐเกิดสิทธิเรียกร้องการริบทรัพย์สินตามมูลค่าแก่จำเลยทันที

ในกรณีที่จำเลยไม่ยอมชำระเงินตามมูลค่าที่ศาลกำหนด เจ้าพนักงานมีสิทธิเรียกร้องที่จะบังคับเอาทรัพย์สินที่ปรากฏต่อเจ้าพนักงานโดยแจ้งชัดว่าเป็นของจำเลยก่อนได้ ซึ่งจะลดความเสี่ยงในผลกระทบที่จะต้องการบังคับเอาทรัพย์สินของบุคคลภายนอก²¹ และเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาเรื่องการริบทรัพย์สินของนิติบุคคลและจะเป็นส่วนช่วยผลักดันให้การบังคับใช้กฎหมายอาญามีประสิทธิภาพมากขึ้น

แนวทางการนำโทษริบทรัพย์สินตามมูลค่ามาปรับใช้กับกฎหมายไทย เมื่อศึกษาแนวทางการริบทรัพย์สินของต่างประเทศมีระบบการริบทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิดแตกต่างกันออกไป แต่เห็นได้ชัดเจนว่า แบ่งระบบการริบทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิดออกเป็น 2 ระบบ คือ การบังคับใช้การริบทรัพย์สินตามมูลค่าเป็นหลัก และการบังคับใช้โทษริบทรัพย์สินตามมูลค่าร่วมกับการริบทรัพย์สินแบบเฉพาะเจาะจง ดังนี้

1) การบังคับใช้โทษริบทรัพย์สินตามมูลค่าเป็นหลัก

การให้ริบทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิด โดยใช้วิธีการริบทรัพย์สินตามมูลค่ามาใช้กับความผิดทางอาญาทุกกรณีที่ปรากฏว่าจำเลยได้ทรัพย์สินมาจากการกระทำความผิด กล่าวคือ กำหนดให้ศาลมีอำนาจริบทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิดโดยมีคำสั่งให้ริบเงินเท่ากับมูลค่าของทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิด

ในต่างประเทศมีการใช้การริบทรัพย์สินตามมูลค่าเป็นหลัก เช่น

The Proceeds of Crime Act 2002²² กำหนดให้ศาลมีคำสั่งให้ริบทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิด โดยกำหนดให้จำเลยชำระมูลค่าเท่ากับผลประโยชน์ที่จำเลยได้มา

ประมวลกฎหมายอาญาสวีเดน บทที่ 36 มาตรา 1วรรคแรก กำหนดให้ศาลมีอำนาจในการริบทรัพย์สินที่ได้มาโดยกระทำความผิด โดยศาลอาจมีคำสั่งให้ริบเงินมูลค่าเท่ากับทรัพย์สิน

²⁰ ในต่างประเทศกำหนดราคาทรัพย์สินในวันที่มีคำพิพากษาเช่นกัน เช่น ในประมวลกฎหมายอาญาฟินแลนด์ มาตรา 16 ส่วนที่ 2 ระบุให้มูลค่าทรัพย์สินเป็นมูลค่า ณ เวลาที่ศาลมีคำพิพากษาให้ริบ

²¹ กัมปนาท แส่นโกชน, อ้างแล้ว เจริญพรที่ 15, น.70.

²² The Proceeds of Crime Act 2002 Section 6 Making of Order (5) (b)

ที่ได้มาโดยการกระทำความผิด²³ เห็นได้ว่า กฎหมายกำหนดให้ศาลมีอำนาจริบทรัพย์ได้ใน การกระทำความผิดอาญาทั่วไป มิได้กำหนดแต่ว่าต้องเป็นความผิดฐานใดฐานหนึ่ง²⁴

วิธีการริบทรัพย์แบบนี้คือ เมื่อศาลพิพากษาให้ริบทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิด ศาลอาจบังคับการริบทรัพย์สินโดยกำหนดจำนวนเงินจากมูลค่าของทรัพย์นั้นได้เลย โดยไม่ต้องพิสูจน์ว่ามีตัวทรัพย์นั้นอยู่หรือไม่ ไม่ต้องติดตามเอาตัวทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิดนั้น วิธีการนี้สามารถแก้ไขปัญหาคอขวดของการริบทรัพย์สินแบบเดิมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และทำให้การริบทรัพย์สินรวดเร็ว ครอบคลุมมากขึ้น ไม่ทำให้รัฐเสียประโยชน์อันเป็น สิทธิเรียกร้องในทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิดของจำเลย และนิติบุคคลไม่ได้รับ ประโยชน์ในการหาช่องทางให้จำหน่ายทรัพย์ออกไปก่อนที่จะริบและนำไปแบ่งผลประโยชน์กัน ภายหลังได้ เป็นการตัดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของผู้กระทำความผิดได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในกรณีที่จำเลยไม่ยอมชำระมูลค่าตามจำนวนทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิดตามคำพิพากษา ศาลอาจบังคับเอากับทรัพย์สินอื่นๆของจำเลยได้ ไม่ว่าทรัพย์สินนั้น จำเลยจะได้มาโดยชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ ทั้งนี้ การบังคับทรัพย์สินอื่นๆของจำเลยเพราะไม่ยอม ชำระเงินตามที่ศาลสั่งให้มีลักษณะเดียวกับการบังคับค่าปรับหรือยึดทรัพย์ในคดีแพ่ง²⁵

²³ Chapter 36 On Forfeiture of Property, Corporate Fines and Other Special Legal Effects of Crime Section 1

The proceeds of a crime as defined in this Code shall be declared forfeited unless this is manifestly unreasonable. The same shall apply to anything a person has received as payment for costs incurred in conjunction with a crime, provided that such receipt constitutes a crime under this Code. The value of the article received may be declared forfeited instead of the article itself.

Retrieved from <http://wings.buffalo.edu/law/bclcl/sweden.pdf>

²⁴ กัมปนาท แส่นโกชนัน, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 15, น.37.

²⁵ Council of Europe, "Explanatory Report of Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation," Retrieved from <http://conventions.coe.int/treaty/en/html/141/htm>.

2) การบังคับใช้การริบทรัพย์สินตามมูลค่ารวมกับการริบทรัพย์สินแบบเฉพาะเจาะจง
 แนวทางการใช้โทษริบทรัพย์สินร่วมกันทั้งแบบเฉพาะเจาะจงและการริบทรัพย์สิน
 ตามมูลค่า คือ กำหนดให้เป็นดุลพินิจของศาลว่าจะสั่งให้ริบทรัพย์สินแบบเฉพาะเจาะจง หรือ
 สั่งให้ริบทรัพย์สินตามมูลค่าของทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิด

ประเทศที่ใช้การริบทรัพย์สินแบบเฉพาะเจาะจงรวมกับการริบทรัพย์สินตามมูลค่า
 เช่น ประเทศสวีเดน²⁶ บัญญัติให้ริบทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิด หรือ จำนวนเงิน
 เทียบเท่ามูลค่าทรัพย์สินนั้น อาจถูกริบไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน ในกรณีที่ไม่สามารถระบุมูลค่า
 ทรัพย์สินที่แน่นอนได้ ให้ริบมูลค่าที่เห็นว่าเทียบเท่ากับมูลค่าของทรัพย์สินที่จะริบ²⁷

ประเทศเยอรมันได้นำหลักการริบทรัพย์สินตามมูลค่ามาใช้กับความผิดอาญาทั่วไป
 เช่น ประมวลกฎหมายเยอรมัน มาตรา 73(1) ที่กำหนดให้กรณีมีความผิดเกิดขึ้น และตัวการ ผู้ใช้
 ผู้สนับสนุน ในการกระทำความผิดในทรัพย์สิน หรือประโยชน์ ให้ศาลพิพากษาให้ริบทรัพย์สินหรือ
 ประโยชน์เหล่านั้น²⁸ และมาตรา 73(a) ได้ขยายขอบเขตการริบทรัพย์สินให้รวมถึงทรัพย์สินหรือ
 ประโยชน์ที่ได้มาแทนที่ หรือมูลค่าของทรัพย์สิน หรือประโยชน์ที่ได้มาแทนที่ทรัพย์สินเหล่านั้นด้วย²⁹

²⁶ Danish Criminal Code, Section 75(1)

The proceeds gained from any criminal act, or an amount equivalent thereto, may be confiscated, either in full or part.

Where the size of such an amount has not been sufficiently established, an amount thought to be equivalent to the proceeds may be confiscated.

[...]

²⁷ กัมปนาท แส่นโกชน, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 15, น.51.

²⁸ German Criminal Code (Strafgesetzbuch, StGB) Section 73 Prerequisites for Forfeiture

(1) If an unlawful act has been committed and the perpetrator or inciter or accessory has acquired something as a result thereof or for the purpose of committing it, then the court shall order its forfeiture. This shall not apply to the extent that a claim by the aggrieved party has arisen out of the act the satisfaction of which would deprive the perpetrator or inciter or accessory of the value of that which was acquired by virtue of the act.

การริบทรัพย์สินตามกฎหมายอาญาไทยเป็นการริบทรัพย์สินแบบเฉพาะเจาะจง และมีข้อจำกัดดังที่กล่าวไว้แล้ว ซึ่งปัจจุบันมีความพยายามในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยการเสนอร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา (ฉบับที่....) พ.ศ. ...³⁰ ต่อสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งร่างดังกล่าว กำหนดให้ศาลมีอำนาจสั่งให้ริบประโยชน์อันอาจคำนวณเป็นราคาเงินได้และทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิดแปรสภาพไปเป็นทรัพย์สินอื่น หรือได้มีการจำหน่าย จ่าย โอนทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิดออกไปในร่างมาตรา 33(3)³¹ ส่วนใน

(2) The order of forfeiture shall extend to derived benefits. It may also extend to objects which the perpetrator or inciter or accessory has acquired through alienation of an acquired object, as a replacement for its destruction, damage or seizure or on the basis of an acquired right.

(3) If the perpetrator or inciter or accessory acted for another and the latter acquired something thereby, then the order of forfeiture under subsections (1) and (2) shall be directed at him.

(4) Forfeiture of an object shall also be ordered if it is owned or claimed by a third party, who furnished it for the act or otherwise with knowledge of the attendant circumstances of the act.

²⁹ German Criminal Code (Strafgesetzbuch, StGB) Section 73a Forfeiture of the Replacement Value.

To the extent that the forfeiture of a particular object is impossible due to the nature of what was acquired or for some other reason or because forfeiture of a replacement object pursuant to Section 73 subsection (2), sent. 2, has not been ordered, the court shall order the forfeiture of a sum of money which corresponds to the value of that which was acquired. The court shall also make such an order collateral to the forfeiture of an object to the extent its value falls short of the value of that which was originally acquired

³⁰ เอกสารประกอบการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 27/2552 ร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา(ฉบับที่ ...) พ.ศ. ...บรรจุในระเบียบวาระที่ 1

³¹ ร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา(ฉบับที่ ...) พ.ศ.

ร่างมาตรา 34³² เป็นไปในลักษณะเดียวกับร่างมาตรา 33 แต่ไม่ใช่ทรัพย์สินที่ได้มาโดยการกระทำผิดโดยตรง แต่เป็นทรัพย์สินที่ได้มาจากแรงจูงใจการกระทำความผิด ซึ่งศาลจะต้องริบเสียทั้งสิ้น โดยศาลไม่สามารถใช้ดุลพินิจได้

“มาตรา 33 ในการริบทรัพย์สิน นอกจากศาลจะมีอำนาจริบตามกฎหมายที่บัญญัติไว้โดยเฉพาะแล้ว ให้ศาลมีอำนาจสั่งให้ริบทรัพย์สินดังต่อไปนี้ด้วย เว้นแต่เป็นทรัพย์สินของผู้อื่นซึ่งมิได้รู้เห็นเป็นใจด้วยในการกระทำความผิด

(1) ทรัพย์สินที่บุคคลได้ใช้หรือมีไว้เพื่อใช้ในการกระทำความผิด

(2) ทรัพย์สินหรือประโยชน์อันอาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ที่บุคคลได้มาจากการกระทำความผิด หรือจากการเป็นผู้ใช้ ผู้สนับสนุน หรือผู้โฆษณาหรือประกาศให้ผู้อื่นกระทำความผิด

(3) ทรัพย์สินหรือประโยชน์อันอาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ที่บุคคลได้มาจากการจำหน่าย จ่าย โอนด้วยประการใดๆ ซึ่งทรัพย์สินประโยชน์ตาม (1) หรือ (2)

(4) ประโยชน์อื่นใดอันเกิดจากทรัพย์สินหรือประโยชน์ตาม (1) (2) หรือ (3)

ในการที่ศาลจะมีคำสั่งริบทรัพย์สินตาม (1) ของวรรคหนึ่ง ให้ศาลวินิจฉัยตามควรแก่พฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งการกระทำความผิด รวมทั้งโอกาสที่จะนำทรัพย์สินนั้นไปใช้ในการกระทำความผิดอีก

ในกรณีที่ศาลเห็นว่าวิธีการอื่นที่ทำให้บุคคลไม่สามารถใช้ทรัพย์สินตาม (1) ของวรรคหนึ่ง ในการกระทำความผิดได้อีกต่อไป เช่น สั่งให้ผู้กระทำความผิดทำให้ทรัพย์สินนั้นใช้ในการกระทำความผิดไม่ได้ เปลี่ยนแปลงลักษณะของทรัพย์สินนั้น หรือให้จำหน่าย จ่าย โอนทรัพย์สินนั้นให้แก่ผู้อื่น ให้ศาลมีอำนาจสั่งให้ดำเนินการตามวิธีการดังกล่าวแทนการริบ

หากการดำเนินการตามวรรคสามไม่เป็นผล ศาลจะมีคำสั่งริบทรัพย์สินนั้นในภายหลังก็ได้”

³² ร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา(ฉบับที่ ...) พ.ศ.

“มาตรา 34 บรรดาทรัพย์สินดังต่อไปนี้ให้ริบเสียทั้งสิ้น เว้นแต่เป็นทรัพย์สินของผู้อื่นซึ่งมิได้รู้เห็นเป็นใจด้วยในการกระทำความผิด

(1) ทรัพย์สินหรือประโยชน์อันอาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ที่บุคคลได้ให้ ขอให้ หรือรับว่าจะให้แก่เจ้าพนักงาน เจ้าพนักงานในการยุติธรรม เจ้าพนักงานของรัฐบาลต่างประเทศ เจ้าพนักงานขององค์การระหว่างประเทศ สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งรัฐ สมาชิกสภาท้องถิ่น

ร่างมาตรา 34/1³³ กำหนดเพิ่มเติมให้นำการริบทรัพย์สินตามมูลค่า(value-base confiscation) มาปรับใช้ร่วมกับการริบทรัพย์สินแบบเฉพาะเจาะจงในประมวลกฎหมายอาญา

ผู้บริหารท้องถิ่น หรือพนักงานในองค์การหรือหน่วยงานของรัฐ เพื่อจูงใจให้กระทำการ ไม่กระทำการ หรือประวิงการกระทำอันมิชอบด้วยหน้าที่

(2) ทรัพย์สินหรือประโยชน์อันอาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ที่เจ้าพนักงาน เจ้าพนักงานในการยุติธรรม สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งรัฐ สมาชิกสภาท้องถิ่น ผู้บริหารท้องถิ่น หรือพนักงานในองค์การหรือหน่วยงานของรัฐได้มาจากการกระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ ความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ ความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ในการยุติธรรม หรือความผิดในลักษณะเดียวกันตามกฎหมายอื่น

(3) ทรัพย์สินหรือประโยชน์อันอาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ที่เจ้าพนักงานของรัฐบาลต่างประเทศ หรือเจ้าพนักงานขององค์การระหว่างประเทศ ได้มาจากการกระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ

(4) ทรัพย์สินหรือประโยชน์อันอาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ที่ได้ให้ ขอให้ หรือรับว่าจะให้เพื่อจูงใจบุคคลให้กระทำความผิด หรือเพื่อเป็นรางวัลในการที่บุคคลได้กระทำความผิด

(5) ทรัพย์สินหรือประโยชน์อันอาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ที่บุคคลได้มาจากการจำหน่าย จ่าย โอนด้วยประการใดๆ ซึ่งทรัพย์สินหรือประโยชน์ตาม (1) (2) (3) หรือ (4)

(6) ประโยชน์อื่นใดอันเกิดจากทรัพย์สินหรือประโยชน์ตาม (1) (2) (3) (4) หรือ (5)”

³³ ร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา(ฉบับที่ ...) พ.ศ.

“มาตรา 34/1 เมื่อความปรากฏแก่ศาลเอง หรือปรากฏตามคำขอของโจทก์ว่า สิ่งที่ศาลสั่งริบตามมาตรา 33(2) (3)หรือ (4) หรือมาตรา34 เป็นสิ่งที่โดยสภาพไม่สามารถส่งมอบได้ สูญหาย หรือไม่สามารถติดตามเอาคืนได้ไม่ว่าด้วยเหตุผลใด หรือได้มีการนำสิ่งนั้นไปรวมเข้ากับทรัพย์สินอื่น หรือได้มีการจำหน่าย จ่าย โอนสิ่งนั้นให้แก่ผู้อื่น ซึ่งมีได้รู้เห็นเป็นใจด้วยในการกระทำความผิดไปแล้วโดยไม่ได้ทรัพย์สินอื่นใดมาแทน หรือมูลค่าของทรัพย์สินที่ได้มาแทนต่ำกว่าราคาท้องตลาดของสิ่งนั้นในวันที่มีการจำหน่าย จ่าย โอนสิ่งนั้น ศาลอาจกำหนดมูลค่าของสิ่งนั้นโดยคำนึงถึงราคาท้องตลาดของสิ่งนั้นในวันที่ศาลมีคำพิพากษา และสั่งให้ผู้ที่ศาลสั่งให้ส่งสิ่งที่ริบชำระเงินตามมูลค่าดังกล่าวภายในเวลาที่ศาลกำหนด

การกำหนดมูลค่าของศาลสั่งริบตามวรรคหนึ่งในกรณีที่มีการนำไปรวมเข้ากับทรัพย์สินอื่น หรือกำหนดมูลค่าของสิ่งนั้นในกรณีมูลค่าของทรัพย์สินที่ได้มาแทนต่ำกว่าราคา

โดยกำหนดขยายหลักเกณฑ์การรับทรัพย์สินว่า ในกรณีที่ปรากฏว่าประโยชน์อันอาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ หรือทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิดไม่สามารถส่งมอบได้ สูญหาย หรือไม่ สามารถติดตามเอาคืนได้ ไม่ว่าด้วยเหตุใด หรือมีการนำทรัพย์สินนั้นรวมกับทรัพย์สินอื่น ศาลอาจกำหนดมูลค่าของสิ่งของที่รับโดยคำนึงถึงราคาท้องตลาดของสิ่งนั้นในวันที่มีคำพิพากษา

การกำหนดขยายหลักเกณฑ์ให้รับทรัพย์สินตามมูลค่า ตามร่างมาตรา 34/1 ข้างต้น นอกจากศาลมีอำนาจกำหนดให้ชำระเงินตามมูลค่าของทรัพย์สินที่ถูกริบได้ ยังหมายรวมถึงประโยชน์อันอาจคำนวณเป็นเงินได้อีกด้วย ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า การให้รับประโยชน์อันอาจคำนวณเป็นเงินได้ อาจมีปัญหาในการนำมาบังคับใช้ เนื่องจาก ขอบเขตและความหมายของประโยชน์อันอาจคำนวณเป็นเงินได้ ว่ามีขอบเขตเพียงใด อย่างไรก็ตามจะถือว่าเป็นประโยชน์อันอาจคำนวณเป็นเงินได้ จึงอาจเป็นปัญหาในการตีความต่อไปได้ และยังขัดกับหลักที่ว่าทรัพย์สินที่จะรับได้ ทรัพย์สินจะต้องมีตัวตนอีกด้วย

เมื่อพิจารณาร่างมาตรา 34/1 เพิ่มการรับทรัพย์สินตามมูลค่าใช้ร่วมกับการรับทรัพย์สินแบบเฉพาะเจาะจง คือ เมื่อมีโจทก์ขอ หรือศาลเห็นว่าทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิดไม่สามารถรับได้ ศาลมีอำนาจในการกำหนดมูลค่าทรัพย์สินนั้นตามราคาท้องตลาดและสั่งให้จำเลยส่งแทนสิ่งที่รับได้ เห็นได้ว่า จะต้องปรากฏต่อศาลก่อนว่าไม่อาจรับทรัพย์สินนั้นได้ ศาลจึงจะมีคำสั่งให้ส่งสิ่งที่รับโดยชำระเป็นเงินได้

ในทัศนะของผู้เขียน แม้ว่าจะได้นำการรับทรัพย์สินตามมูลค่ามาปรับใช้เพื่อแก้ไขปัญหาการหลีกเลี่ยงการรับทรัพย์สินในร่างมาตรา 33 และร่างมาตรา 34 แต่เห็นว่าหากให้รับทรัพย์สินแบบเฉพาะเจาะจงก่อนแล้วจึงรับตามมูลค่าได้ อาจล่าช้าเกินไป เพราะต้องพิสูจน์ให้ศาลเห็นก่อนว่าทรัพย์สินนั้นไม่มีอยู่แล้ว หรือไม่อยู่ในสภาพที่ไม่อาจส่งมอบได้ จึงจะสั่งให้ส่งสิ่งที่รับเป็นเงินได้ ดังนั้น จึงเสนอให้นำระบบการรับทรัพย์สินตามมูลค่ามาปรับใช้กับโทษรับทรัพย์สินเป็นหลัก

ท้องตลาดของสิ่งนั้นในวันที่มีการจำหน่าย จ่าย โอนสิ่งนั้น ให้ศาลกำหนดโดยคำนึงถึงสัดส่วนของทรัพย์สินที่มีการรวมเข้าด้วยกันนั้น หรือมูลค่าของทรัพย์สินที่ได้มาแทนสิ่งนั้นแล้วแต่กรณี

ในการสั่งให้ผู้ใดศาลสั่งให้ส่งสิ่งที่รับชำระเงินตามวรรคสอง ศาลจะกำหนดให้ผู้นั้นชำระเงินทั้งหมดในคราวเดียว หรือจะให้ผ่อนชำระก็ได้ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมและเป็นธรรมแก่กรณี

ผู้ใดศาลสั่งให้ส่งสิ่งที่รับซึ่งไม่ชำระเงินหรือชำระไม่ครบถ้วนตามจำนวนและภายในระยะเวลาที่กำหนด ต้องเสียดอกเบี้ยในระหว่างเวลาผิดนัดตามอัตราที่กฎหมายกำหนด”

โดยกำหนดให้ศาลสั่งให้ส่งสิ่งที่ริบโดยกำหนดมูลค่าของทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิดได้ทันที เพื่อให้การริบทรัพย์สินทำได้รวดเร็ว และทรัพย์สินได้ครบจำนวนมูลค่าของทรัพย์สินนั้น และเพื่อตัดไม่ให้ผู้กระทำความผิดได้รับผลตอบแทนจากการกระทำความผิดของตน

จากการศึกษา การลงโทษริบทรัพย์สินตามกฎหมายอาญาของไทยควรนำระบบการริบทรัพย์สินตามมูลค่ามาใช้บังคับเช่นเดียวกับกฎหมายต่างประเทศที่นำการลงโทษริบทรัพย์สินตามมูลค่าเป็นหลัก และบัญญัติให้ใช้กับความผิดอาญาทั่วไปเพื่อให้บังคับใช้ในความผิดต่อสิ่งแวดลอมด้วย โดยบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 33 (2) ให้ศาลมีอำนาจสั่งให้ส่งสิ่งที่ริบโดยกำหนดมูลค่าของทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิดได้ทันทีโดยไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ว่ามีตัวทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิดในขณะที่มีคำพิพากษาหรือไม่ เพื่อให้การริบทรัพย์สินทำได้รวดเร็ว และทรัพย์สินได้ครบจำนวนมูลค่าของทรัพย์สินนั้น และเพื่อตัดไม่ให้ผู้กระทำความผิดได้รับผลตอบแทนจากการกระทำความผิดของตน อีกทั้งการริบด้วยวิธีนี้จะไม่กระทบต่อบุคคลภายนอกผู้สุจริตที่ได้รับโอนทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิด ดังนั้น เพื่อตัดประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ผู้กระทำความผิดได้มาโดยการกระทำความผิด และเพื่อให้การบังคับริบทรัพย์สินบังคับใช้ได้มีประสิทธิภาพ และเป็นการแก้ไขปัญหาข้อจำกัดการหลีกเลี่ยงการริบทรัพย์สินโดยจำหน่ายทรัพย์ หรือ รับใช้ทรัพย์ ทำให้บรรลุมติวัตถุประสงค์การลงโทษ

2. มาตรการอื่นที่ไม่ใช่การลงโทษ

มาตรการอื่นที่ไม่ใช่การลงโทษเป็นกลไกที่สามารถนำมาปรับใช้กับนิติบุคคลที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมได้หลายมาตรการ ซึ่งในปัจจุบันบังคับใช้ในกฎหมายเฉพาะของไทยหลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 มาตรา 39 กำหนดให้ใช้มาตรการปิดกิจการในกรณีที่โรงงานไม่แก้ไข ปรับปรุงโรงงานหรือปฏิบัติให้ถูกต้องตามคำสั่งของพนักงานเจ้าหน้าที่ เป็นต้น ทั้งนี้ คดีสิ่งแวดล้อมมีปัจจัยหลายด้านที่จะต้องพิจารณา ดังนั้นเพื่อให้การลงโทษมีผลเป็นการยับยั้งการกระทำความผิด การให้อำนาจศาลกำหนดมาตรการอื่นจะทำให้ผู้เสียหายได้รับการแก้ไขอย่างเหมาะสม ผู้กระทำความผิดได้รับโทษและผลร้ายอันเกิดจากการกระทำของตน มาตรการที่ผู้เขียนศึกษาแล้วเห็นว่ามีความเป็นไปได้ในการนำมาบังคับใช้ในกฎหมายอาญาของไทยและเป็นมาตรการที่บังคับใช้กับนิติบุคคลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.1 มาตรการคุมประพฤตินิติบุคคล (corporate probation)

การคุมประพฤติเป็นการให้โอกาสผู้กระทำความผิด โดยการปล่อยตัวไปช่วงระยะเวลาหนึ่งเพื่อพิสูจน์ตนเองว่าผู้กระทำความผิดสามารถแก้ไขตนเองได้ ทั้งนี้จะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขการควบคุมของพนักงานคุมประพฤติ³⁴ สำหรับมาตรการคุมประพฤติตามประมวลกฎหมายอาญาของไทยบัญญัติไว้ในมาตรา 56³⁵ ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่มีไว้ใช้กับบุคคลธรรมดาเท่านั้น ไม่สามารถใช้

³⁴ Barbara A. Key, Probation and Parole, Fifth Print Illinois, (Charles C. Thomas Publisher Springfield, 1967), p.7. อ้างใน นวลจันทร์ ทัศนชัยกุล, การคุมประพฤติและการพักการลงโทษ, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพมหานคร: นิติบรรณการ, 2532), น.29.

³⁵ มาตรา 56 ผู้ใดกระทำความผิดซึ่งมีโทษจำคุก และในคดีนั้นศาลจะลงโทษจำคุกไม่เกินสามปี ถ้าไม่ปรากฏว่าผู้นั้นได้รับโทษจำคุกมาก่อน หรือปรากฏว่าได้รับโทษจำคุกมาก่อน แต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาท หรือความผิดลหุโทษ เมื่อศาลได้คำนึงถึงอายุ ประวัติ ความประพฤติ สถิติปัญหา การศึกษาอบรม สุขภาพ ภาวะแห่งจิต นิสัยอาชีพ และสิ่งแวดล้อมของผู้นั้น หรือสภาพความผิดหรือเหตุอันควรปรานีแล้ว เห็นเป็นการสมควร ศาลจะพิพากษาว่าผู้นั้น มีความผิดแต่รอการกำหนดโทษไว้หรือกำหนดโทษแต่รอการลงโทษไว้แล้วปล่อยตัวไป เพื่อให้โอกาสผู้นั้นกลับตัวภายในระยะเวลาที่ศาลจะได้กำหนด แต่ต้องไม่เกินห้าปีนับแต่วันที่ศาลพิพากษา โดยจะกำหนดเงื่อนไขเพื่อคุมความประพฤติของผู้นั้นด้วยหรือไม่ก็ได้

เงื่อนไขเพื่อคุมความประพฤติของผู้กระทำความผิดนั้น ศาลอาจกำหนดข้อเดียวหรือหลายข้อ ดังต่อไปนี้

(1) ให้ไปรายงานตัวต่อเจ้าพนักงานที่ศาลระบุไว้เป็นครั้งคราว เพื่อเจ้าพนักงานจะได้สอบถาม แนะนำ ช่วยเหลือ หรือตักเตือนตามที่เห็นสมควรในเรื่องความประพฤติและการประกอบอาชีพ หรือจัดให้กระทำการกิจกรรมบริการสังคมหรือสาธารณประโยชน์ตามที่เจ้าพนักงานและผู้กระทำความผิดเห็นสมควร

(2) ให้ฝึกหัดหรือทำงานอาชีพอันเป็นกิจจะลักษณะ

(3) ให้ละเว้นการคบหาสมาคมหรือการประพฤติใดอันอาจนำไปสู่การกระทำความผิดในทำนองเดียวกันอีก

(4) ให้ไปรับการบำบัดรักษาการติดยาเสพติดให้โทษ ความบกพร่องทางร่างกายหรือจิตใจ หรือความเจ็บป่วยอย่างอื่น ณ สถานที่และตามระยะเวลาที่ศาลกำหนด

บังคับกับนิติบุคคลได้ และเมื่อการลงโทษนิติบุคคลทำได้เพียงลงโทษปรับและโทษริบทรัพย์สิน จึงไม่เพียงพอที่จะทำให้นิติบุคคลกลัวไม่กระทำความผิด อีกทั้ง การลงโทษปรับนิติบุคคลแม้มีความยืดหยุ่นในการพิจารณาโทษตามแต่ละสถานการณ์การกระทำความผิด แต่ไม่อาจแก้ไขปัญหาหรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการกระทำความผิดของนิติบุคคลได้และหากลงโทษปรับสูงมากย่อมกระทบต่อพนักงาน ลูกจ้าง ผู้ถือหุ้น ลูกค้าของบริษัทซึ่งเป็นผู้บริโภค จึงอาจกล่าวได้ว่า แท้จริงแล้วการคุมประพฤติเป็นการแก้ไขมิให้กระทำความผิดมากกว่าการลงโทษโดยการจำคุกอิสระ³⁶

ดังนั้น จึงได้มีการพัฒนาหาแนวทางในการแก้ไข ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของนิติบุคคลที่กระทำความผิดอาญา โดยเฉพาะนิติบุคคลที่กระทำความผิดและก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่งผลกระทบต่อส่วนรวมและทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นของสาธารณะ จึงได้มีการนำมาตรการคุมประพฤติมาปรับใช้กับนิติบุคคลที่กระทำความผิด ซึ่งสหรัฐอเมริกา มีวิวัฒนาการและการพัฒนาการคุมประพฤตินิติบุคคลอย่างต่อเนื่อง ดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 3 แล้วนั้น จึงได้แนวทางการนำมาตรการคุมประพฤตินิติบุคคลที่น่าสนใจมาปรับใช้กับกฎหมายอาญาของไทย ดังนี้

2.1.1 การให้ทำงานบริการสังคม (community service)

การให้ทำงานบริการสังคมเป็นมาตรการที่มีผลกระทบต่อการดำเนินงาน ชื่อเสียงและการเงินของนิติบุคคล เช่น ทรัพย์สินของนิติบุคคล เงินค่าปรับหรือบุคลากรของตนที่จะต้องร่วม

(5) เงื่อนไขอื่นๆ ตามที่ศาลเห็นสมควรกำหนดเพื่อแก้ไข ฟื้นฟู หรือป้องกันมิให้ผู้กระทำความผิดกระทำหรือมีโอกาสกระทำความผิดขึ้นอีก

เงื่อนไขตามที่ศาลได้กำหนดตามความในวรรคก่อนนั้น ถ้าภายหลังความปรากฏแก่ศาลตามคำขอของผู้กระทำความผิด ผู้แทนโดยชอบธรรมของผู้นั้น ผู้อนุบาลของผู้นั้น พนักงานอัยการหรือเจ้าพนักงานว่า พฤติการณ์ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการควบคุมความประพฤติของผู้กระทำความผิดได้เปลี่ยนแปลงไป เมื่อศาลเห็นสมควรศาลอาจแก้ไขเพิ่มเติมหรือเพิกถอนข้อหนึ่งข้อใดเสียก็ได้ หรือจะกำหนดเงื่อนไขข้อใด ตามที่กล่าวในวรรคก่อนที่ศาลยังมิได้กำหนดไว้เพิ่มเติมขึ้นอีกก็ได้

³⁶ Richard Gruner, "To Let the Punishment fit the Organization: Sentencing Corporate Offenders through Corporate Probation," American Journal of Criminal. Vol 16:1, pp.16-17. (1988). อ้างใน ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนศาสตร์, "โทษทางอาญาเศรษฐกิจ," วารสารนิติศาสตร์, ปีที่ 23 ฉบับที่ 3, น. 579.

บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมโดยคำนึงถึงประโยชน์ที่สังคมจะได้รับเป็นสำคัญ³⁷ นอกจากนี้ การทำงานบริการสังคมเป็นการเปิดโอกาสให้حدใช้ความเสียหายที่ได้เกิดขึ้น โดยการแก้ไข ฟื้นฟู สถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่ได้รับผลกระทบ ทำให้มลพิษ หรือความเสียหายที่เกิดขึ้นได้รับการฟื้นฟู แก้ไขทันท่วงที ทั้งนี้การให้ทำงานบริการสังคมไม่ใช่เป็นการกำหนดให้ผู้ใดผู้หนึ่งโดยเฉพาะ โดยกำหนดเงื่อนไขต่างๆ เช่น กำหนดให้มีภาระหน้าที่ที่สำคัญ แต่ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความชำนาญและความสามารถของแต่ละนิติบุคคล³⁸

ในต่างประเทศให้นิติบุคคลทำงานบริการสังคม (community service) โดยกำหนดเงื่อนไข ดังนี้

2.1.1.1 การกำหนดภาระหน้าที่ที่สำคัญต่อชุมชนหรือสังคม

ศาลอาจมอบหมายให้นิติบุคคลที่กระทำความผิดก่อตั้งกองทุนสิ่งแวดล้อม จัดทำโครงการเพื่อสังคมหรือชุมชน หรือให้ทำความสะอาดมลพิษที่ก่อให้เกิดขึ้น โดยต้องคำนึงถึงความเสียหายที่เกิดจากการกระทำความผิด ความสามารถของนิติบุคคล และความเชี่ยวชาญของนิติบุคคลด้วยว่าควรให้ทำโครงการประเภทไหนจึงจะเกิดประโยชน์ต่อสังคม

กรณีนิติบุคคลก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม การกำหนดภาระหน้าที่สำคัญให้นิติบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมโดยการกำหนดให้จัดทำแผนงานหรือโครงการเพื่อฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมบริเวณที่นิติบุคคลทำลายสิ่งแวดล้อม ไม่จำเป็นว่าจะต้องทำงานบริการสังคมในบริเวณที่เกิดความเสียหายเพียงเท่านั้น เพราะในบางกรณี ความเสียหายอาจหมดไปก่อนศาลมีคำสั่งให้คุมประพฤติ ศาลอาจกำหนดให้บำเพ็ญประโยชน์ หรือทำการป้องกันความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมในบริเวณอื่นก็ได้

เช่น นิติบุคคลปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำทำให้เกิดมลพิษทางน้ำ แต่ ณ เวลาที่ศาลมีคำพิพากษาว่าจำเลยทำความผิด ความเสียหายหรือระดับความเข้มข้นของมลพิษในบริเวณนั้นเจือจางลง ดังนั้น ศาลอาจสั่งให้จำเลยทำงานบริการสังคมในแม่น้ำเดียวกันแต่เป็นคนละบริเวณ

³⁷ Michael Jefferson, "Corporate Criminal Liability : The problem of Sanctions," *The Journal of Criminal Law*, p.253.(2001).

³⁸ James Gobert, "Controlling Corporate Criminality: Penal Sanction and Beyond," First Published in Web Journal of current Legal Issues in Association with Blackstone Press Ltd., p.8-10. อ้างใน รัชตยา ด้านประเสริฐ, "สภาพบังคับทางกฎหมายเพื่อยับยั้งผู้ก่อมลพิษทางน้ำ," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), น. 145.

หรือคนละลุ่มน้ำ ซึ่งเงื่อนไขนี้แม้ไม่ใช้การเยียวยาความเสียหายในบริเวณที่นิติบุคคลก่อขึ้น แต่เป็นวิธีการป้องกัน ความเสียหาย และรักษาคุณภาพน้ำบริเวณอื่นๆของลุ่มน้ำนั้น ซึ่งท้ายที่สุดแล้ว สังคมและชุมชนตลอดลุ่มน้ำต่างได้รับประโยชน์จากการที่ศาลคุ้มครองประเพณีนิติบุคคลนั่นเอง

บริษัทเดินเรือ ทั้งน้ำมันลงสู่แหล่งน้ำทำให้น้ำปนเปื้อนไปด้วยน้ำมันและเป็นมลพิษ ศาลอาจสั่งให้บริษัทที่กระทำความผิดทำความสะอาดแหล่งน้ำให้กลับสู่สภาพเดิมได้

การให้นิติบุคคลทำโครงการร่วมกับชุมชนโดยให้นิติบุคคลเป็นผู้จัดทำโครงการ ดำเนินโครงการ และให้ทำงานร่วมกับชุมชน เงื่อนไขลักษณะนี้ นอกจากจะทำให้นิติบุคคลเข้าถึง และเข้าใจปัญหาที่เกิดจากการกระทำผิดของตน ยังเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามา มีส่วนร่วม รวมทั้งอาจเป็นผู้สังเกตการณ์ว่านิติบุคคลนั้นมีแนวโน้มที่จะกระทำความผิดหรือไม่ เช่น ให้นิติบุคคลที่ปล่อยควันทะกาศเกินมาตรฐาน ทำโครงการปลูกต้นไม้เพื่อฟื้นฟูคุณภาพอากาศ ในชุมชน ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าสมประโยชน์มากกว่าการลงโทษปรับนิติบุคคล ทั้งนี้ วิธีการนี้จะได้ผลดี หากนิติบุคคลให้ความร่วมมือกับการถูกคุ้มครองประเพณี

2.1.1.2 การให้บริจาคเงินแก่องค์กรที่ต้องการ

ศาลอาจกำหนดให้บริจาคเงินแก่องค์กรที่ต้องการ เช่น บริจาคเงินให้แก่สาธารณชน กองทุนหรือสมาคมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่องค์กรที่มีความจำเป็นได้ ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อการดำเนินกิจการของนิติบุคคล อีกทั้งเพื่อให้นิติบุคคล ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกระทำความผิด

อย่างไรก็ดี การทำงานบริการสังคมไม่ได้มีผลเป็นการประณามผู้กระทำความผิด เสมอไป แต่เป็นการยกระดับให้นิติบุคคลซึ่งกระทำความผิดอาจสร้างชื่อเสียงให้กับบริษัทได้ด้วย เช่น กรณีของ Missouri Valley Construction ศาลมีคำสั่งให้นิติบุคคลที่กระทำความผิดบริจาค แก้อื้อให้มหาวิทยาลัย นิติบุคคลจะไม่ลืมการกระทำความผิดในครั้งนั้นและในขณะเดียวกันแก้อื้อ ยังคงอยู่และมีชื่อบริษัทผู้บริจาคติดไว้ และในบางกรณีนิติบุคคลก็ได้ผลประโยชน์จากการทำงาน บริการสังคมด้วย เช่น บริษัทปิโตรเลียมของอเมริกาที่ถูกสั่งให้ทำความสะอาดแหล่งน้ำที่บริษัท ก่อมลพิษขึ้น ต่อมาบริษัทดังกล่าวได้ผลิตโฆษณาทางโทรทัศน์โดยมีจุดเด่นว่า บริษัทตนมีหนังสือ รับรองว่าเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม จึงเห็นได้ว่า การนำมาตรการการบริการสังคมแม้เป็นการลงโทษ แต่ก็เปิดโอกาสให้นิติบุคคลสร้างภาพลักษณ์ที่ดีต่อสาธารณะได้³⁹

³⁹ เฟื่องอ้าง, น.146.

ข้อดีของการให้นิติบุคคลทำงานบริการสังคม คือ

1) ประหยัดงบประมาณ

การทำให้รัฐไม่ต้องใช้จ่ายงบประมาณจำนวนมากเพื่อแก้ไขความเสียหายและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่นิติบุคคลก่อให้เกิดความเสียหายขึ้น และกระทบต่อการดำเนินการของนิติบุคคล เช่น ทรัพย์สินของนิติบุคคล เงินค่าปรับ หรือบุคลากรของตนที่จะต้องร่วมบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ซึ่งในประเทศสหรัฐอเมริกาสามารถนำเอาเงื่อนไขการให้นิติบุคคลบริการสังคมซึ่งมาตรการคุมประพฤตินิติบุคคลมาปรับใช้ได้ผลมาแล้ว

2) นิติบุคคลที่กระทำความผิดต่อสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมได้มีโอกาสในการชดเชยความเสียหายที่ได้ก่อขึ้น โดยการแก้ไข ฟื้นฟูสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่ได้รับผลกระทบ ทำให้มลพิษหรือความเสียหายที่เกิดขึ้นได้รับการฟื้นฟูแก้ไขทันทั่วถึงและสมประโยชน์มากกว่าการลงโทษปรับนิติบุคคล เช่น พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พ.ศ.2456 มาตรา 119⁴⁰ หากผู้ใดทิ้งเทสิ่งโสโครกลงสู่แม่น้ำ นอกจากจะต้องระวางโทษจำคุกหรือปรับแล้วจะต้องชดเชยเงินค่าใช้จ่ายที่ต้องเสียในการขจัดสิ่งเหล่านั้นด้วย ทั้งนี้ วิธีการนี้จะได้ดีหากนิติบุคคลให้ความร่วมมือกับการถูกคุมประพฤติ

3) การทำงานบริการสังคมเกิดประโยชน์ต่อสังคม เช่น กำหนดให้นิติบุคคลบริจาคเงินให้กับองค์กรต่างๆ ทั้งนี้ เป็นผลดีกับนิติบุคคลนั้นๆ ด้วย เนื่องการบริจาคเงินในสหรัฐอเมริกา นิติบุคคลนั้นสามารถนำไปหักภาษีได้ ในขณะที่การจ่ายค่าปรับหักภาษีไม่ได้⁴¹

ข้อเสียของการทำงานบริการสังคม คือ

1) นิติบุคคลที่กระทำความผิดอาจใช้ประโยชน์จากการที่ถูกคุมประพฤติ โดยใช้เป็นช่องทางในการโฆษณาบริษัทของตนเอง⁴²

⁴⁰ มาตรา 119 ห้ามมิให้ผู้ใดเท ทิ้ง หรือทำด้วยประการใด ๆ ให้หิน กรวด ทราย ดิน โคลน อับเฉา สิ่งของหรือสิ่งปฏิกูลใด ๆ ยกเว้นน้ำมันและเคมีภัณฑ์ลงในแม่น้ำ ลำคลอง บึง อ่างเก็บน้ำ หรือทะเลสาบ อันเป็นทางสัญจรของประชาชนหรือที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกันหรือทะเลภายในน่านน้ำไทย อันจะเป็นเหตุให้เกิดการตื่นเงิน ตกตะกอนหรือสกปรก เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าท่า ผู้ใดฝ่าฝืนต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และต้องชดเชยเงินค่าใช้จ่ายที่ต้องเสียในการขจัดสิ่งเหล่านั้นด้วย

⁴¹ Michael Jefferson, *supra* note 37, p.254.

⁴² *Ibid.*

2) นิติบุคคลที่กระทำความผิดอาจจะต้องจ่ายเงินในการดำเนินโครงการตามเงื่อนไขคุมประพฤติมากกว่าผู้ถูกลงโทษปรับสูงสุด⁴³

2.1.1.3 การให้นิติบุคคลอยู่ภายใต้การดูแลของศาล

การกำหนดเงื่อนไขคุมประพฤติให้นิติบุคคลอยู่ภายใต้การดูแลของศาล ไม่เพียงตัวนิติบุคคลเท่านั้นที่จะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขการคุมประพฤติที่ศาลกำหนด ผู้บริหารนิติบุคคลอาจต้องอยู่ภายใต้การคุมประพฤติเพื่อป้องกันการปิดกิจการเพื่อหนีการลงโทษ การคุมประพฤติแบบนี้จะอยู่ภายใต้การดูแลขององค์กรที่ศาลกำหนดขึ้น แต่ผู้เขียนเห็นว่าหากนำมาบังคับใช้จริงอาจไม่มีประสิทธิภาพ เพราะข้อจำกัดในเรื่องขององค์กรที่ดูแล จำนวนงบประมาณที่ต้องควบคุมจัดการให้นิติบุคคลดำเนินการตามคำสั่งศาล

2.1.2 การกำหนดให้มีการจัดโครงสร้างในการบริหารงานนิติบุคคลใหม่ (reorganize)

วัตถุประสงค์ของการกำหนดให้มีการจัดโครงสร้างในการบริหารงานนิติบุคคลใหม่ เพื่อให้เกิดระบบการบริหารใหม่ที่จะไม่ก่อให้เกิดการกระทำผิดซ้ำอีก⁴⁴ การกำหนดให้จัดโครงสร้างในการบริหารงานนิติบุคคลใหม่ก็ได้ เนื่องจากสาเหตุหนึ่งของการกระทำความผิด คือ แนวนโยบายของการบริหารและทัศนคติต่อต้นทุนทางด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งอาจทำให้เกิดการกระทำความผิดเพื่อประโยชน์ของนิติบุคคล ดังนั้น การจัดสร้างโครงการบริหารนิติบุคคลใหม่จะช่วยให้แนวนโยบายการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นๆเปลี่ยนแปลงไปด้วย

อย่างไรก็ดี การนำมาบังคับใช้อาจมีปัญหว่า ผู้ใดจะรับรองได้ว่าแผนการจัดโครงสร้างการบริหารกิจการของนิติบุคคลใหม่จะสามารถปรับพฤติกรรมของนิติบุคคลได้ และการปรับโครงสร้างการบริหารของบริษัทจะกระทบต่อผู้ถือหุ้นซึ่งไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการกระทำความผิด จึงเห็นว่ายังไม่ควรนำมาตรากฎนี้มาใช้กับนิติบุคคลที่กระทำความผิดอาญาตามกฎหมายไทย

2.1.3 การให้นิติบุคคลรายงานผลการถูกคุมประพฤติ

นิติบุคคลที่กระทำความผิดจะต้องรายงานต่อศาลว่าผลการคุมประพฤติเป็นไปตามที่ศาลกำหนดหรือไม่ โดยกำหนดให้รายงานเป็นระยะ เช่น ทุก 3 เดือน 6 เดือน เพื่อพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่านิติบุคคลมีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้น และได้แก้ไขพฤติกรรมไม่กระทำความผิดอีก

⁴³ Ibid.

⁴⁴ ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนศาสตร์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 36, น. 580.

เช่น นิติบุคคลผู้ประกอบการโรงเลี้ยงหมูปล่อยน้ำเสียลงสู่ลำคลองสาธารณะ ทำให้น้ำเน่าเสีย ไม่สามารถใช้อุปโภคได้ ศาลสั่งให้รอการลงโทษไว้ก่อนโดยมีคำสั่งคุมประพฤตินิติบุคคล ให้เปิดระบบบำบัดน้ำเสียทุกวัน วันละหนึ่งครั้ง ตลอดระยะเวลา 2 ปี และให้รายงานต่อศาลทุก 3 เดือนว่าได้ปฏิบัติตามคำสั่งโดยต้องรายงานรายละเอียดต่อศาลว่า เช่น ได้เปิดระบบบำบัดน้ำเสีย วันละกี่ครั้ง โดยเปิดในเวลาใด เมื่อเปิดแล้วระดับคุณภาพในแหล่งน้ำดีขึ้นกว่าเดิมเพียงใด เป็นต้น

การคุมประพฤติดังที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นมาตรการที่ช่วยฟื้นฟูความเสียหายที่นิติบุคคลก่อขึ้นได้ระดับหนึ่ง และเป็นการแก้ไขปัญหาได้เหมาะสม เกิดประโยชน์แก่สังคมและสิ่งแวดล้อมมากกว่าวิธีการปรับหรือริบทรัพย์สิน อีกทั้งยังช่วยเป็นการบรรเทาความเสียหายต่อเหตุการณ์นั้นๆ และสมเหตุผลที่ผู้ก่อให้เกิดมลพิษหรือความเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบในการกระทำความผิดของตน

ตัวอย่างการคุมประพฤตินิติบุคคลที่กระทำความผิดต่อสิ่งแวดล้อม

กรณีที่นิติบุคคลที่ประกอบกิจการโรงงานอุตสาหกรรมปล่อยน้ำมันปะปนลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะ ศาลอาจสั่งให้บริษัททำความสะอาดแหล่งน้ำที่บริษัทได้ก่อให้เกิดมลพิษ อย่างไรก็ดี ศาลอาจสั่งให้นิติบุคคลฟื้นฟูคุณภาพน้ำเสียคืนแต่คนละบริเวณกันก็ได้ เนื่องจากในบางกรณีเมื่อมลพิษแพร่กระจายลงสู่แหล่งน้ำแล้ว ย่อมเจือจางอย่างรวดเร็วหรืออาจกำหนดให้ทำโครงการเพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมก็ได้

นิติบุคคลดำเนินกิจการแต่งแร่ และปล่อยน้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำ ทำให้เกิดมลพิษทางน้ำ และประชาชนในชุมชนไม่สามารถใช้น้ำได้ ศาลอาจสั่งให้นิติบุคคลชดเชยค่าเสียหายต่อชุมชน และให้จัดหาพื้นที่ใช้บริโภคได้ให้กับชุมชน

กรณี นิติบุคคลประเภทโรงงานปล่อยควันพิษ ทำให้เกิดมลพิษทางอากาศ ศาลอาจสั่งคุมประพฤติโดยการกำหนดโครงการให้นิติบุคคล ทำงานบริการสังคมจัดตรวจควันพิษรถยนต์ร่วมกับกรมการขนส่งทางบก

นิติบุคคลบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ ตัดไม้ทำลายป่า กำหนดให้ดำเนินโครงการปลูกต้นไม้และอนุบาลต้นไม้ คือ ดูแลจนต้นไม้สามารถเจริญเติบโตต่อไปได้

ประเด็นปัญหาต่อมา กรณีนิติบุคคลที่ถูกสั่งให้คุมประพฤติฝ่าฝืนไม่ยอมทำตามคำพิพากษาของศาล หรือ อาจกล่าวได้ว่า การลงโทษในชั้นนี้เป็นการลงโทษที่เกิดจากการไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของศาลที่ให้คุมประพฤตินิติบุคคลที่กระทำความผิด จากการศึกษาเห็นว่าควรนำแนวทางของ Sentencing Reform Act Guideline ของสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้กล่าวถึงแนวทางการลงโทษนิติบุคคลที่ฝ่าฝืนคำสั่งคุมประพฤติ ประกอบกับแนวทางที่ศาลลงโทษนิติบุคคลของ

ประเทศฝรั่งเศสมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับกฎหมายอาญาของไทย โดยการขยายระยะเวลาคุมประพฤติให้นานขึ้น การลงโทษในชั้นตอนนี้ ผู้เขียนเห็นว่าเป็นการลงโทษที่หนักขึ้น เพราะนิติบุคคลฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามคำสั่ง โทษจึงรุนแรงขึ้น เช่น ศาลอาจทำคำพิพากษาใหม่ให้ลงโทษปิดกิจการชั่วคราว หรือ ยกเลิกกิจการ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี กรณีมีข้อโต้แย้งว่า นิติบุคคลปรับตัวเข้ากับสังคมไม่ได้ เพราะนิติบุคคลปรับพฤติกรรมไม่ได้นั้น ข้อโต้แย้งดังกล่าวอธิบายได้ว่าการคุมประพฤตินิติบุคคลทำได้โดยการให้ปรับองค์กรใหม่ (reorganize) ซึ่งจะเปลี่ยนผู้บริหารใหม่ ระบบการบริหารจัดการเข้มงวดมากขึ้น และการให้ทำงานบริการสังคม (community service) ซึ่งแม้ลูกจ้างหรือพนักงานเป็นผู้ดำเนินการภายใต้คำสั่งคุมประพฤติก็ตาม แต่ผลกระทบทางอ้อมก็ส่งผลกระทบต่อการดำเนินกิจการของนิติบุคคล⁴⁵

ดังที่กล่าวมาแล้ว เห็นได้ว่า การใช้มาตรการคุมประพฤตินิติบุคคล มีข้อดีในการบังคับใช้กับนิติบุคคล เพราะการคุมประพฤตินิติบุคคลเป็นการแทรกแซงการดำเนินกิจการของนิติบุคคลกระทบต่อเสรีภาพในการบริหารกิจการ การตัดสินใจของนิติบุคคล ทำให้นิติบุคคลดำเนินกิจการไม่คล่องตัว และการคุมประพฤติซึ่งดูเหมือนว่ามีความรุนแรงน้อยกว่าการถูกลงโทษปรับ แต่เป็นการกระทบต่อชื่อเสียง ภาพลักษณ์ และความน่าเชื่อถือของนิติบุคคล อันเป็นสิ่งที่นิติบุคคลหวงแหน และอาจเป็นผลดีมากกว่าการลงโทษปรับนิติบุคคลในกรณีที่นิติบุคคลมีฐานะทางการเงินที่เข้มแข็งและมีขนาดใหญ่ นอกจากนี้ ยังมีส่วนช่วยให้รัฐไม่ต้องรับภาระค่าใช้จ่ายในการเข้ามาติดตามเฝ้าระวัง รวมทั้งแก้ไข ฟื้นฟูความเสียหายที่นิติบุคคลก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม แต่มีข้อจำกัดเรื่องประสิทธิภาพในการติดตามสอดส่องว่านิติบุคคลปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ศาลสั่งหรือไม่ จึงเห็นว่าควรนำมาตรการคุมประพฤติมาใช้กับนิติบุคคลที่กระทำความผิด โดยให้อำนาจแก่ศาลที่จะกำหนดให้คุมประพฤตินิติบุคคลข้อเดียว หรือหลายข้อ ก่อนลงโทษทางอาญาแก่นิติบุคคล โดยให้จำเลยทำงานบริการสังคม รายงานผลการคุมประพฤติต่อศาล เนื่องจากเงื่อนไขการคุมประพฤตีสรางความยุ่งยากในการดำเนินกิจการของนิติบุคคลและส่งผลกระทบโดยตรงต่อเสรีภาพในการดำเนินกิจการ ต่างจากการลงโทษปรับที่เมื่อจ่ายค่าปรับแล้วก็ไม่มีความยุ่งยากที่

⁴⁵ Martin Harrell, "Organizational Environmental Crime and The Sentencing Reform Act of 1984: Combining Fines with Restitution, Remedial Orders, Community Service, and Probation to Benefit The Environment while Punishing the guilty," *Villanova Environmental Law Journal*, Vol.VI, No.2, p. 243,(1995).Retrieved from HeinOnline database.

นิติบุคคลจะต้องกังวลอีก และเพื่อให้นิติบุคคลได้รับผลกระทบจากการถูกคุมประพฤติ และให้นิติบุคคลได้เข้ามามีส่วนในการรับผิดชอบ แก่ไข พื้นฟูความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดขึ้น

2.2 การเพิกถอนสิทธิในการยื่นประมูลโครงการจัดซื้อจัดจ้างของรัฐ

การลงโทษโดยการเพิกถอนสิทธิ เป็นการลงโทษที่จะส่งผลกระทบต่อด้านการเงินของนิติบุคคลบางประเภทอย่างมาก เนื่องจากตัดสิทธิในการหารายได้จากการประมูลโครงการของรัฐ อีกทั้งยังเป็นการทำลายชื่อเสียงของนิติบุคคลที่กระทำความผิดด้วย อย่างไรก็ตามโดยปกติแล้วในการประมูลโครงการของรัฐ นิติบุคคลที่เข้ายื่นประมูลดำเนินโครงการจะต้องเป็นบริษัทที่น่าเชื่อถือ ไม่มีประวัติเสียหาย เช่น ในมาตรา 508 The Clean Water Act (CWA) ของประเทศสหรัฐอเมริกา ห้ามมิให้ผู้ที่ถูกตัดสินว่ากระทำความผิดอาญาเข้ามามีส่วนร่วมในการประกอบกิจการของรัฐ จนกว่าจะมีการลบหรือถอนชื่อออกจากที่รายชื่อที่บันทึกเอาไว้⁴⁶

จากการศึกษาเพื่อหามาตรการที่เหมาะสม เห็นว่าควรกำหนดให้การเพิกถอนสิทธิในการยื่นประมูลโครงการจัดซื้อจัดจ้างของรัฐมาใช้บังคับกับนิติบุคคลที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมและปรากฏชัดเจนว่าสร้างความเสียหายต่อส่วนรวม โดยเพิ่มเติมลงในระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีด้วยพัสดุ พ.ศ. 2535 ว่า“นิติบุคคลที่กระทำความผิดและก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมอย่างร้ายแรง ปรากฏชัดเจนว่าสร้างความเสียหายต่อส่วนรวม มิให้มีสิทธิเข้าร่วมประมูลโครงการของรัฐ” อันจะช่วยป้องกันการก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมได้ อีกทั้งยังช่วยยับยั้งการกระทำความผิดของนิติบุคคลได้อีกด้วย เนื่องจากผลของการลงโทษส่งผลกระทบโดยตรงต่อฐานะทางการเงินและการดำเนินธุรกิจอย่างปกติสุขของนิติบุคคล ในกรณีนิติบุคคลที่กระทำความผิดและก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมอย่างร้ายแรง จึงควรจะถูกมิให้มีสิทธิและเพิกถอนสิทธิในการเข้าประมูลโครงการจัดซื้อจัดจ้างของรัฐด้วย

2.3 การห้ามมิให้ออกเช็ค

การห้ามมิให้ออกเช็คเป็นการแทรกแซงการดำเนินกิจการของนิติบุคคลทำให้ไม่ได้รับความสะดวกในการดำเนินกิจการ นิติบุคคลย่อมได้รับผลกระทบในการดำเนินกิจการอย่างยิ่ง

⁴⁶ Michael J. Walker, “A Citizen’s Introduction to Environmental Law Enforcement,” p.5. อ้างใน รัชตยา ด้านประสพสุข , อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 38, น.139.

เพราะในการดำเนินธุรกิจของนิติบุคคลจำเป็นต้องออกเช็ค เพื่อความสะดวกด้านการเงินในการประกอบธุรกิจกับคู่ค้า หากออกเช็คไม่ได้อาจกระทบต่อการบริหารเงินของบริษัท และอาจทำลายความน่าเชื่อถือของนิติบุคคลที่กระทำความผิดนั้นๆ

อย่างไรก็ดี มีผู้ให้ข้อสังเกตว่า แม้ว่าการห้ามมิให้ออกเช็คตามกฎหมายฝรั่งเศสเป็นเพียงโทษแทนที่โทษปรับในการลงโทษนิติบุคคล แต่ความรุนแรงของการห้ามมิให้ออกเช็คส่งผลกระทบต่อนิติบุคคลมากกว่าโทษปรับก็เป็นได้ จนอาจทำให้นิติบุคคลล้มละลายได้⁴⁷

ดังนั้น ผู้เขียนจึงเห็นว่าควรกำหนดเพิ่มมาตรการให้ศาลมีคำสั่งห้ามมิให้ออกเช็คกับนิติบุคคลที่กระทำความผิดเช่นเดียวกับกฎหมายฝรั่งเศส โดยกำหนดให้ศาลมีดุลพินิจในการลงโทษนิติบุคคลที่ก่อความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมที่กระทำความผิด โดยการกำหนดความรุนแรงในการลงโทษโดยการกำหนดระยะเวลาห้ามออกเช็ค เช่น กรณีความผิดที่มีอัตราโทษปรับอย่างสูงไม่เกิน 60,000 บาท กำหนดให้ห้ามออกเช็คไม่เกิน 3 ปี ในขณะที่ความผิดเล็กน้อยมีอัตราโทษปรับอย่างสูงไม่เกิน 10,000 บาท กำหนดให้ห้ามออกเช็คไม่เกิน 1 ปี เป็นต้น เพื่อให้เป็นไปตามหลักสัดส่วน ในการลงโทษและบรรลุมิติวัตถุประสงค์ในการยับยั้งการกระทำความผิดอาญาของนิติบุคคลและไม่เป็นการลงโทษมากเกินไปจนกระทั่งส่งผลกระทบต่อประชาชนหรือเศรษฐกิจมหภาค

2.4 การประกาศคำพิพากษา

วิธีการนี้เป็นการลงโทษโดยการโฆษณาทางหนังสือพิมพ์ หรือวิทยุ หรือตามสื่อต่างๆ อันมีผลกระทบต่อชื่อเสียงให้นิติบุคคลที่กระทำความผิดเสื่อมเสียชื่อเสียงและให้นิติบุคคลที่กระทำความผิดเป็นผู้ตกต่ำใช้จาย ซึ่งมีผลกระทบต่อธุรกิจอย่างแน่นอน โดยเฉพาะธุรกิจขนาดใหญ่ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เช่น โรงไฟฟ้า บริษัทปิโตรเลียม ซึ่งมีภาพลักษณ์ในการอนุรักษ์ ดูแลสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ในสหรัฐอเมริกา นำแนวคิดในการประกาศคำตัดสินต่อสาธารณชนมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 โดยผู้พิพากษาศาล Magistrates ได้ออกคำสั่งให้ประกาศชื่อและการกระทำความผิดเกี่ยวกับลอมปน ต่อมาพระราชบัญญัติการค้าอย่างเสรี ค.ศ.1973 ผู้อำนวยการทั่วไปของการค้าเสรีมีอำนาจลงโฆษณาประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับนิติบุคคลที่กระทำความผิดกฎหมายได้ และศาลมีอำนาจสั่งให้นิติบุคคลที่ถูกตัดสินว่ากระทำความผิดลงประกาศชื่อเท็จจริงเกี่ยวกับการกระทำความผิดโดยนิติบุคคลนั้นต้องออก

⁴⁷ สำนักงานกิจการยุติธรรม, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 3, น.193.

ค่าใช้จ่ายทั้งหมด รวมทั้งประกาศขั้นตอนการปรับปรุงแก้ไขเยียวยาความเสียหาย และหลีกเลี่ยงมิให้เกิดเหตุการณ์เช่นนั้นอีก ตัวอย่าง เช่น American Caster Corporation in the Los Angeles Times ที่ศาลสั่งให้ประกาศคำสั่ง ดังนี้

“คำเตือน การทิ้งเทของเสียที่มีพิษโดยผิดกฎหมายจะต้องถูกจำคุก เราควรที่จะรู้...เราถูกจับ...เรากำลังจ่ายเงิน วันนี้ ในขณะที่คุณอ่านโฆษณา ประธานและรองประธานของเรากำลังใช้เวลาอยู่ในคุกและเราถูกบังคับให้ประกาศข่าวนี้ (Clinard (1990) at 180)”

นิติบุคคลย่อมประสงค์ที่จะแสดงภาพลักษณ์ที่ดีต่อสาธารณะชน การประกาศความผิดของตนย่อมมีผลกระทบต่อโอกาสทางการค้า ในทางกลับกัน นิติบุคคลอาจได้ประกาศตนชี้แจงความถูกต้องได้ในกรณีที่ไม่เป็นความผิดเพื่อผู้เสียหายจะได้รับชื่อเสียงกลับคืนมา

อย่างไรก็ดี มาตรการประกาศคำพิพากษานี้มีข้อเสีย ในกรณีที่นิติบุคคลที่กระทำความผิดอาจหาประโยชน์จากการที่ถูกสั่งให้ประกาศคำพิพากษาได้⁴⁸ และความไม่อาจคาดหมายผลของการโฆษณานั้นได้ว่าจะมีผลตอบรับหรือผลกระทบต่อนิติบุคคลนั้นอย่างไร การประกาศคำพิพากษาจึงไม่มีความแน่นอนว่าจะทำให้นิติบุคคลเสียชื่อเสียงและเชืดหลาบไม่กระทำความผิดนั้นอีก

2.5 วิธีการเพื่อความปลอดภัย

แนวคิดพื้นฐานของวิธีการเพื่อความปลอดภัย มาจากเรื่องวิธีการป้องกันการกระทำความผิดในสังคม แตกต่างจากการลงโทษที่มุ่งหมายปราบปรามการกระทำความผิด⁴⁹ ซึ่งในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 46 บัญญัติให้ศาลกำหนดวิธีการเพื่อความปลอดภัยให้ผู้ที่มีพฤติการณ์ว่าอาจก่อให้เกิดอันตรายต่อสิ่งแวดลอมได้ ซึ่งในบทบัญญัติดังกล่าว ใช้คำว่า “ผู้ใด” ย่อมหมายความว่ารวมถึงนิติบุคคลด้วย

วิธีการเพื่อความปลอดภัยที่สามารถนำมาใช้กับนิติบุคคลได้ คือ

1. เรียกประกันทัณฑ์บน ศาลมีอำนาจสั่งให้นิติบุคคลวางทัณฑ์บนไม่เกิน 50,000 บาท หากนิติบุคคลมีฐานะทางการเงินที่เข้มแข็ง การเรียกให้วางเงินประกันทัณฑ์บนไม่อาจป้องกันการกระทำความผิดต่อสิ่งแวดลอมของนิติบุคคลได้ อย่างไรก็ดี อาจมีปัญหาในกรณีที่นิติบุคคลไม่ยอมวางเงินประกันทัณฑ์บน หรือหาเงินประกันไม่ได้ หากเป็นบุคคลธรรมดาศาลอาจ

⁴⁸ Michael Jefferson, *supra* note 37, p.254.

⁴⁹ ณรงค์ ใจหาญ, กฎหมายอาญาวาดด้วยโทษและวิธีการเพื่อความปลอดภัย, (กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน,2543), น.135.

สั่งให้กักขังแทนได้ แต่ในกรณีนิติบุคคลไม่อาจสั่งให้กักขังได้ ซึ่งเป็นปัญหาที่จะต้องมีการศึกษาต่อไป

2. การห้ามประกอบกิจการบางอย่าง บัญญัติไว้ในมาตรา 50 แห่งประมวลกฎหมายอาญา⁵⁰ เมื่อนำมาปรับใช้กับนิติบุคคล ศาลอาจสั่งให้ใช้วิธีการเพื่อความปลอดภัยกับนิติบุคคล โดยห้ามประกอบกิจการบางอย่างได้ หากเห็นว่าถ้าปล่อยให้นิติบุคคลประกอบกิจการต่อไปอาจทำความผิดขึ้นอีก เพื่อป้องกันมิให้นิติบุคคลอาศัยการประกอบกิจการเพื่อกระทำความผิด และก่อให้เกิดความเสียหายต่อสังคม ทั้งนี้ ศาลจะสั่งได้ต่อเมื่อศาลมีคำพิพากษาลงโทษจำเลยแล้ว และต้องมีใช้การรอกการลงโทษ

ผู้เขียนเห็นว่าวิธีการเพื่อความปลอดภัยเป็นวิธีป้องกันมิให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม ช่วยตัดมิให้นิติบุคคลกระทำความผิดได้ แต่ในการพิจารณามีคำสั่งห้ามประกอบกิจการบางอย่างบางเวลาควรพิจารณาถึงปัจจัยอื่นๆ เช่น ขนาดของนิติบุคคลว่าหากห้ามประกอบกิจการแล้วจะส่งผลกระทบต่อพนักงาน ลูกจ้างมากน้อยเพียงใด จึงอาจกล่าวได้ว่า ผลของการห้ามนิติบุคคลประกอบกิจการบางอย่าง ใกล้เคียงกับการปิดกิจการชั่วคราว ซึ่งนิติบุคคลไม่อาจดำเนินกิจการได้ภายในเวลาที่ศาลกำหนด แต่ไม่เกิน 5 ปี หรือศาลอาจสั่งห้ามประกอบกิจการไม่มีกำหนดระยะเวลาก็ได้ ซึ่งถ้าไม่ได้กำหนดระยะเวลา ผลของคำสั่งดังกล่าวมีผลเท่ากับการยกเลิกกิจการซึ่งถือว่าเป็นการลงโทษที่มีความรุนแรงที่สุดของนิติบุคคลเทียบเท่ากับการประหารชีวิตในบุคคลธรรมดา

⁵⁰ มาตรา 50 เมื่อศาลพิพากษาให้ลงโทษผู้ใด ถ้าศาลเห็นว่าผู้นั้นกระทำความผิดโดยอาศัยโอกาสจากการประกอบอาชีพหรือวิชาชีพ และเห็นว่าหากผู้นั้นประกอบอาชีพหรือวิชาชีพนั้นต่อไปอาจจะกระทำความผิดเช่นนั้นได้อีก ศาลจะสั่งไว้ในคำพิพากษาห้ามประกอบอาชีพหรือวิชาชีพนั้น มีกำหนดเวลาไม่เกินห้าปีนับแต่วันที่พ้นโทษไปแล้วก็ได้